

GUNNAR UNGER:

Monarkin och socialdemokratin

Grundlagberedningen vill genom sitt förslag göra Sveriges konung till en krönt skyltdocka, menar redaktör Gunnar Unger i denna artikel. Socialdemokraterna har betingat sig ett högt pris för sina förmenta eftergifter i republikfrågan, ett pris som de andra partiernas representanter aldrig bort betala. Det nu liggande förslaget räddar inte monarkin utan bäddar för övergång till republik. Han hälsar alltså med tillfredsställelse den opposition mot förslaget, som kommit till uttryck inom Moderata samlingspartiet. Enligt hans mening finns det ingen anledning att inte taga strid i denna fråga. Han är för sin del övertygad om att svenska folkets majoritet inte önskar den utveckling, som socialdemokraterna nu på en bakväg förberett men som klokare ledare än de som nu regerar, och då framför allt Per Albin Hansson, klart insett skulle vara olycklig.

För mer än ett halvt århundrade sedan, närmare bestämt vid 1911 års partikongress, inskrevs republikkravet i den svenska socialdemokratin program. Den drivande kraften bakom denna programändring var den vänsterradikala falangens ledare Z Höglund. Dess främste motståndare var partiets ledare Hj Branting. Han fann programändring onödig i en fråga, där i själva verket alla var eniga om principen, och betecknade Höglunds aktion som »studentpolitik». Under intryck av de upprörda stämningarna efter storstrejken segrade för ovanlighetens skull Höglunds linje över Brantings. Men det var Brantings linje, som kom att bli riktninggivande för socialdemokratin hållning till republikkravet under de närmast följande 55 åren. Kravet förblev principiellt, och att aktualisera det betraktades som studentpolitik.

När Carl Lindhagen vid 1912 års riksdag framlade den första socialdemokratiska republikmotionen, ogillades sålunda hans initiativ av förtroenderådet och riksdagsgruppen. Partistyrelsen deklarerade vid 1914 års partikongress: »Tiden att i riksdagen väcka förslag, som syfta till republik, är inne då händelsernas egen logik givit det nödvändiga underlaget för att ett sådant yrkande skall på alla håll kännas så som det bör vara: en allvarlig politisk aktion. Ställningen bör följaktligen ha utvecklats dithän, att republikens införande framstår för en avsevärd del av nationen såsom icke blott teoretiskt riktigt, utan just av den givna situationen påkallat.»

Därvid blev det. Inga framstötter om republik togs hädanefter på allvar av socialdemokratins ansvariga ledning. Ja, det var ironi ville att när mannen, som genomdrivit republikkravets inskrivande i det socialdemokratiska partiprogrammet, nämligen Z Höglund, skulle hufvudsakligen uttala sig i Social-Demokraten, där han då var chefredaktör, formade sig hans ledd till ett förtroendevotum för monarkin i vårt land. Den svenska demokratin hade, skrev han, »i samarbete med en lokal kungamakt» sannolikt bättre utstått det många decennierna påfrestningar än en svensk republik skulle ha gjort. »Vi förlorar trogna vårt republikanska ideal, men frågan har förlorat all aktualitet i ett läge, där monarken själv närmast fungerar, som vore han en republikens president.» Höglund hade med andra ord även han uttilligen ställt sig på Brantings linje.

Om Albin Hansson och monarkin

Om möjligt ännu mer markerad blev socialdemokratins solidaritet med monarkin under andra världskriget. Det mest utprägnade uttrycket härför var Albin Hanssons hyllning för Gustaf V efter det s k andra borggårdstalet. Den socialdemokratiska statsminister, som i hög grad än någon av sina föregångare eller efterföljare ansetts förkroppsliga den svenska arbetarrörelsen, yttrade härvid bl a: »Vi veta nu att folkstyrelse är möjlig både under kung och president, att frågan om monarki eller republik icke är avgörande för den demokratiska idéns förverkligande, ja t o m att diktaturen tycks

kunna lättare etableras i en republik än i ett kungadöme. Vi veta också att konungen på grund av sin särskilda ställning kan i en svår tid lättare än någon annan bli en samlande gestalt för den nationella sammanhållningen och kraftutvecklingen.»

Denna gärd av demonstrativ rojalism var dock, som framgått, bara inseglet på en lång utveckling. Det är ingen överdrift att säga att sedan monarken godtagit parlamentarismen och demokratin, det socialdemokratiska republikkravet i realiteten avskrevs eller i varje fall — med Höglunds formulering — förlorade all aktualitet. Hansson, som väl får betraktas som den svenska socialdemokratins störste realist och främste taktiker genom tiderna, drog konsekvensen av det uppkomna läget genom att vid partikongressen 1944 förorda republikkravets slopande. Liksom på sin tid Branting fick han vidkännas en motgång. Väl närmast av pietetsskäl bibehöll man republikkravet, men det fortfor även under de bägge närmast följande decennierna att ha en rent principiell innebörd och att aktualisera det betraktades alltjämt som studentpolitik.

När den sandlerska författningsutredningen år 1963 — efter att ha verkat eller i varje fall sammanträtt under loppet av nära nog nio år — framlade sitt huvudbetänkande, aktualiserades sålunda inte republikfrågan. Visserligen hade utredningen i ovist nit och med bedrövlighet resultat oombedd utvidgat sitt uppdrag till att avskaffa vår mer än 150-åriga regeringsform, Europas äldsta — och värl-

dens näst äldsta — skrivna författning och ersätta den med en ny. Men denna fullständigt opåkallade klåfingrighet hade dock icke på ett mera djupgående sätt berört monarkens ställning.

Även om utredningsmännen fullständigt i onödan på vissa punkter reducerat konungens befogenheter i stället för att nöja sig med att kodifiera gällande praxis, tillerkändes han dock viktiga prerogativ. Enligt utredningens betänkande skulle konungen sålunda bland annat ha rätt att avskeda regeringen och enskilda statsråd, ha rätt att säga nej till statsråds förslag i ett antal ärenden och ha rätt att vägra statsministern och ministären en begärd upplösning av riksdagen med utlysande av urtima val. Det gick så långt, att den av antirojalistiska spöksyner anfäktade Herbert Tingsten i en skrift beskyllde utredningen för att medverka till att stärka kungamaktens ställning! Nu underkändes ju på helt andra grunder den sandlerska författningsutredningen av praktiskt taget samtliga remissinstanser, och det befanns nödvändigt att tillsätta en ny sk grundlagberedning. Men det i detta sammanhang relevanta och intressanta är att inte heller i samband med den sandlerska författningsutredningen republikkravet aktualiserades från socialdemokratiskt håll.

Grundlagberedningen

År 1966 förändrades emellertid läget i republikfrågan radikalt. Vid detta års riksdag motionerade nämligen 33 socialdemokrater med fru Nancy Eriksson i spetsen om en utredning av statschefens ställning

i en parlamentarisk demokrati, varvid även »frågan om en i demokratisk ordning vald statschef i ett republikanskt statskick» borde prövas. Dessa motionärer fick inte, som en gång Lindhagen, bakläxa av partiet. Tvärtom godkändes motionen av förtroenderådet och erhöll på så sätt en partiofficiös hallstämpel. Motionen avstyrktes visserligen av konstitutionsutskottet, men en socialdemokratisk utskottsreservation med krav på utredning av statschefens ställning genomtrufades i riksdagen, och i regeringsdirektiven till den nya grundlagberedningen hänvisades till detta beslut. Bakvägen hade man alltså lyckats smussa in republikfrågan i grundlagberedningen. Även om så aldrig klart utsades, förutsattes denna skola behandla frågan om monarki eller republik.

Vad betydde nu allt detta? Låt vara på slingrande stigar och under utvecklande av en dimbildning, som tydde på befogad rädsla för väljarnas reaktioner, hade den socialdemokratiska ledningen för första gången sedan republikkravet 55 år tidigare antogs, beslutat att aktualisera det. Åtgärden betecknades på borgerligt håll som en avlednings- resp utpressningsmanöver i författningsfrågan kombinerad med ett försök att ta vinden ur seglen för kommunisterna och deras medlöpare inom den sk nya vänstern. Även om hr Erlander, som då var statsminister, gjort sig känd för sin studentikosa läggning — man erinrar sig i sammanhanget hans bevingade ord »visst är jag republikan, men därmed inte sagt att jag vill avskaffa monarkin» — ville man i det längsta inte tro att han

bedrev vad Branting kallade studentpolitik i en fråga av denna vikt. Så var heller inte fallet. Vart socialdemokratins syftade med sin taktik skulle småningom visa sig. Resultatet är grundlagberedningens kompromiss, som i hög grad bär prägeln av att vara tillkommen under utpressningsnot. Socialdemokraterna har under schackrandet med författningen betingat sig ett högt pris för sina mer eller mindre förmenta eftergifter, bland vilka acceptandet av monarkin får anses vara den mest dyrköpta. De har, för att blott ta de viktigaste exemplen, genomdrivit det absurda »kommunala sambandet», vars motivering ännu ingen, allra minst statsrådet Carl Lidbom lyckats klargöra. De har förskaffat oss en groteskt överdimensionerad, tungvodd och opraktisk riksdag. De har lyckats undvika kvinnlig tronföljd, beslutande folkomröstning, lagprövningsrätt och offentliga utskottsförhör. De har beskurit riksdagens beskattningsrätt. Men framför allt har de nästan fullständigt undergrävt monarkens ställning genom att beröva honom så gott som all auktoritet och alla funktioner och därmed förvandlat monarkin till en tom dekoration.

Som man erinrar sig står det uttryckligen i grundlagberedningens förslag att »Konungen är rikets statschef». Att då återstänga honom från all verksamhet, som kan förknippas med chefskapet över en stat, verkar inte logiskt. Formuleringen får närmast karaktären av ett hån, när statschefens enda funktioner antas bestå i att förklara riksdagen öppen, närvara vid minst fyra konseljer om året och — av nå-

gon anledning — sitta ordförande i utrikesnämnden. Han skall inte ens som hittills vara fredad för åtal. Normal praxis i övriga nord- och västeuropeiska monarkier — liksom än så länge i den svenska — är som bekant att monarken, vars person är fridlyst, utnämner regeringen, presiderar i statsrådet, utlyser nyval, i princip handhar rikets mellanfolkliga angelägenheter, fattar regeringsbeslut, utfärdar lagar och utnämner statstjänstemän. Ingen kan rimligen påstå att detta i vår tid lett till några maktmissbruk, men det har gett monarkin dess stora symbolvärde. Hela statsverksamheten bär kungadömet's insigel.

Om vi nu i Sverige skulle gå därhän att så gott som den enda rätt vi tillerkänner monarken är rätten att ställas inför rätta, att så gott som det enda ansvar vi tillerkänner honom är det som kan utkrävas inför domstol, då har vi väl ändå gått för långt. Skall vi överhuvudtaget behålla monarkin — och det torde ett överväldigande folkflertal önska — får vi inte alldeles beröva den mening och värdighet. Det skadar inte heller att betänka hur psykiskt förödmjukande och allmänt demoraliserande det måste vara för en frisk och arbetsför person att avlönas för att göra ingenting. Synpunkter som dessa är säkert allt annat än ovanliga. I själva verket förefaller det som om grundlagberedningens bedrövliga kompromiss i statschefsfrågan väckt olust i vida kretsar. Tydligast har detta av förklarliga skäl kunnat iakttas inom moderata samlingspartiet, som i den konstitutionella monarkin ser en styrka för

demokratien tack vare monarkens opartiska utövande av det högsta statsämbetet.

Moderaternas reaktion

Ett synnerligen uppseendeväckande uttryck tog sig denna olust vid vårens stämma med moderata samlingspartiets Stockholmsförbund. Moderaterna i Stockholm beslöt sig i skrivelser till partistyrelsen och riksdagsgruppen enhälligt för att hemställa att partiet vid den fortsatta behandlingen av grundlagberedningens förslag öppet måtte arbeta för en revision av kompromissen i syfte att återge monarkin en meningsfull funktion. Som ett minimikrav uppställdes att konungen även i fortsättningen skall leda konseljerna och fullgöra nuvarande funktioner i samband med regeringsbildningen samt vara fredad för åtal. Liknande önskemål har satt sin prägel på en motion, som inlämnats till partiets i höst förestående riksstämma. Den är undertecknad — vilket har sitt speciella intresse — icke blott av en av partiets rättsvetenskapliga veteraner utan också av två av de mest aktiva krafterna inom dess ungdomsrörelse. Motionärerna utgår från att partiet i sitt program fastslår att det svenska statskicket skall grundas på den konstitutionella monarkin och ifrågasätter om grundlagberedningens statschefskompromiss är förenlig med partiprogrammet.

Motionärerna hävdar att konungen liksom hittills måste förenas med statsverksamheten på ett sådant sätt att han är formellt delaktig i regeringens beslut och väl insatt i den politiska verksamheten. Han bör därför förbli ordförande i den

regeringskonselj där alla viktigare regeringsärenden slutgiltigt skall avgöras. Först därigenom hindras en för vårt hittillsvarande statskick främmande ministerstyrelse. Genom enkammarssystemet har riksdagens talman fått en ännu starkare politisk ställning och betoning, vilket är ett skäl mot att till honom överföra uppgiften att vara regeringsbildare. Motionärerna anser också att en folkomröstning om statskicket bör hållas och uppmanar stämman att besluta att partiet måtte avvisa grundlagberedningens kompromiss i statschefsfrågan och verka för de i motionen framförda kraven.

Denna reaktion inom moderata samlingspartiet är högst tillfredsställande. Som regeringsrådet Gustaf Petrén i en uppmärksam tidningsartikel påpekat finns det veterligen ingen författning i världen där statschefen gör en så slät figur och spelar en så ömklig roll som i den tilltänkta svenska. Även om moderaternas representant i grundlagberedningen av naturliga skäl känner sig bunden av kompromissen, behöver partiet som sådant sannerligen inte göra det, detta så mycket mindre som kompromissen enligt mångas mening snarare än att befästa monarkin underlättar övergången till republik. Ett minimikrav borde vara att den svenska monarken får åtminstone samma formella befogenheter som sina skandinaviska kolleger.

Att bekämpa kompromissen är om man så vill liktydigt med att blåsa till strid mot socialdemokratien när det gäller monarkin. Men varken monarkin eller moderata samlingspartiet kan ha något att förlora på

en sådan strid, tvärtom. Det kan knappast råda något tvivel om att det finns ett mycket stort antal svenska medborgare både inom och utom moderata samlingspartiet, som icke önskar att se Sveriges monark

förvandlad till en krönt nickedocka, eller rättare — ty ordet nickedocka gör ett i sammanhanget alltför energiskt intryck — till en krönt skyltdocka.